

УДК 917.071.5(477)

DOI: 10.31651/2076-5908-2018-3-4-100-107

КОТЕЛЬНИЦЬКИЙ Назар Анатолійович,

кандидат історичних наук, член-кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН
E-mail: subton7@gmail.com

ПОЛІТИКА У ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ ЗЕМСЬКИХ ЛІБЕРАЛІВ ПІВНІЧНОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ (60 – 80РР. ХІХСТ.)

Стаття присвячена політиці ліберальних земців Північного Лівобережжя у галузі культури як складової частини гуманітарної програми опозиційного руху. На основі віднайдених історичних джерел, які вперше вводяться у науковий обіг, показані основні напрямки та конкретні приклади багатогранної діяльності земських лібералів у сфері культури. Акцентована увага на етнонаціональному характері акцій прогресивних земців.

Ключові слова: земські ліберали, публічна бібліотека, земське зібрання, історична та національна пам'ять, громадські культурні заходи.

Постановка проблеми. Історія земського ліберального руху на українських землях Російської імперії є актуальною та вкрай малодослідженою проблемою української історичної науки. В історіографії більш-менш цілісно сформоване уявлення про участь ліберальних земців у загальноімперському визвольному русі 70-80рр. ХІХст. Однак, цілий комплекс напрямів діяльності опозиціонерів й досі залишається поза увагою корпорації українських науковців, зокрема - питання політики у галузі культури.

Аналіз публікацій та мета дослідження. На жаль, в українській історіографії відсутні наукові студії з вказаної проблематики. Відтак, метою цієї публікації є формування цілісного уявлення про основні напрямки земських лібералів у цьому напрямі. Джерельною базою для статті стали віднайдені автором джерела особового походження та фундаментальна основа робіт з історії земських інституцій – журнали засідань та стенографічні звіти губернських та повітових земських зібрань.

Виклад основного матеріалу. Перші конкретні практичні дії опозиціонерів у вказаній царині стали фактом вже на початку функціонування земських інституцій на півночі Лівобережної України. Так, у 1867р., ліберали висунули ідею про принципову необхідність створення власного земського органу масової інформації та комунікації - видання періодичної одиниці преси. 27 червня 1867 р., на надзвичайній сесії Чернігівського губернського земського зібрання, відповідне клопотання від лібералів подав М.Імшенецький. Один з лідерів земських лібералів у своєму листі до управи і зібрання особливо вказував, що вкрай необхідно, щоб у губернії був створений і видавався друкований засіб масової інформації - газета чи журнал, де б оприлюднювались усі матеріали, що стосуються місцевого самоврядування. Мотивуючи своє клопотання, М. Імшенецький зазначив, що починаючи з 1866р., владний офіціоз „Черниговские губернские ведомости” категорично відмовився розміщувати на своїх шпальтах журнали з протоколами засідань земських зібрань, пояснюючи це „катастрофічною нестачею місця”, хоча у 1865р. він це робив на своїх сторінках без усіляких проблем. Опозиціонер робив очевидний висновок - гласності і публічності у земській справі вже не існувало.

На переконання М.Імшенецького, така ситуація призводить до того, що депутати повітових земських зібрань й гадки не мають, що відбувається в інших повітових земствах Чернігівської губернії та повітових зібраннях інших губерній Російської імперії. А між іншим, постійні контакти земців, обмін думками, досвідом та досягненнями, приніс би неоціненну користь для земських установ. Наприклад, у 1867р., 5 повітів Чернігівської губернії перевели усі натуральні повинності селянства у грошовий еквівалент, що стало безумовним успіхом діяльності повітів. Але проблема у тому, що про це ніхто не знає, не має жодної уяви та інформації як це відбувалося. Тому, цілком очевидно, що земським інституціям потрібна публічна „трибуна”, яка б органічно доповнила політичну у земських зібраннях. Кінець - кінцем, усі питання і проблеми губернської земської управи отримали б значно більшу підтримку, якби матеріали по ним були опубліковані як для земців, так і широкого громадського загалу. Надруковані матеріали - добре джерело і фундамент для ґрунтовних наукових і практичних робіт.

Резюмуючи свої думки у листі, М. Імшенецький просив губернське земське зібрання доручити губернській управі підготувати та надіслати відповідне клопотання до Міністерства внутрішніх справ і його персонального керівництва про дозвіл на створення, організацію та видання спеціального особливого друкованого органу земських установ Чернігівської губернії - газети, журналу або збірника. Редактором видання політик пропонував призначити одного з членів губернської земської управи. Усі видатки на друк органу масової інформації найбільш доцільно та оптимально компенсувати шляхом впровадження інституту передплати за видання. Левова частка змісту видання повинна бути присвячена різноманітним матеріалам з земського життя губернії. Губернське зібрання ж зі свого боку, на думку М. Імшенецького, має повне право на визначення формату, програми та назви видання [1, №3, с. 30-32].

24 листопада того ж року губернське земське зібрання розглянуло цю проблему по суті. Губернська земська управа підготувала розгорнуту доповідь по цьому питанню. Йшлося про заснування у Чернігівській губернії власної земської газети. Управа позитивно сприйняла прогресивну ініціативу М. Імшенецького, відзначаючи, що створення власного друкованого органу не тільки практично можливо, а й є необхідним кроком, адже це сприяє всебічному розвитку системи місцевого самоврядування у країні. Вказувалось на важливість того, що за допомогою земської газети, не тільки власне представники органів земського самоврядування, а й усі бажаючі зможуть ознайомитися з усіма поточними питаннями організації місцевої влади у провінції. У свою чергу, вивчення цих проблем у принципі неможливе без наявності необхідних відомостей та матеріалів. З огляду на це, перспектива громадських публічних дискусій, полеміки на шпальтах друкованого видання - нагальна необхідність дійсності. Губернська управа зазначала, що газета буде публічним майданчиком для вивчення губернії у цілому, всебічного аналізу подій, надійним провідником суспільно важливої інформації, які розійдуться по усій губернії і принесуть неоціненну користь земській справі.

Розвиваючи ідеологію доповіді, губернська управа запропонувала свою версію назви для земської газети - „Черниговский земский вестник” та орієнтовну структуру видання : а) офіційна частина, так би мовити рупор земської влади; б) неофіційна частина, великий розділ суспільного звучання, де були б вміщені різноманітні відомості з земського життя, статистична інформація, кореспонденція, важливі джерела та матеріали по усім сферам земського господарства, повинностям, банківським установам тощо. Управа пропонувала, щоб газета стала губернським тижневиком в обсязі до 2 друкованих аркушів. Редактором органу управа запропонувала призначити одного зі своїх членів, який, у свою чергу, був би відповідальним редактором перед адміністрацією губернатора. Для постійної редакторської роботи управа пропонувала зібранню найняти на земську службу спеціально підготовленого працівника, який би служив виключно земству і отримував гонорар виключно з земського бюджету. Виконавчий орган особливо вказував, що без розгляду кожного номеру і схвальної санкції голови губернської земської управи газета не може виходити у світ з типографії. Стосовно фінансування видання газети управа зазначала, що з земського бюджету передбачається асигнування на цей орган масової інформації загальної суми у розмірі 1810 рублів. Крім того, вже відомо про наявність 500 осіб - вірогідних постійних передплатників майбутнього видання, що гарантує прибуток для земства у розмірі-1500 рублів, оскільки орієнтовна передплатна ціна, визначена земською управою, становитиме 2 рублі на рік.

Всебічно розглянувши доповідь губернської управи, губернське земське зібрання постановило: ініціативу М. Імшенецького і пропозиції управи щодо неї схвалити та затвердити; доручити управі почати процес та процедури перемовин з адміністрацією чернігівського губернатора на предмет перспективи заснування земської газети Чернігівської губернії [2, №3, с.25-29]. Відзначимо, що пропозиція опозиціонерів була реалізована достатньо оперативно - у 1869 р. Міністерство внутрішніх справ Російської імперії за поданням канцелярії чернігівського губернатора надало згоду на заснування у регіоні земського періодичного органу масової інформації, але вже не газети, а цілого журналу - „Земского сборника Черниговской губернии”.

Важливим питанням для лібералів було і вирішення проблеми інформаційної незалежності земських установ від бюрократичних інститутів та їх органів преси. В умовах свідомого саботажу конструктивної діяльності земств зі сторони центральної та регіональної влади, прогресисти почали боротьбу за автономізацію роботи у цій сфері, шляхом віднайдення можливостей для створення власних, суто земських технічних установ мас-медіа. Так, зокрема, на надзвичайній сесії Чернігівського губернського земського зібрання 1870 р., було розглянуто питання про придбання у власність губернського земства типографії Чернігівського Іллінського монастиря - складової частини Троїцько - Іллінського кафедрального собору, однієї з культурних святинь Чернігова та усієї Східної Європи домонгольської епохи. Губернська земська управа підготувала доповідь з цього питання і винесла її на розгляд зборів. Ліберали взяли участь в обговоренні.

25 червня 1870 р., лідер опозиційної аристократичної фронди північної України - І.Петрункевич у своєму виступі відзначив, що перехід Іллінської типографії у власність земства принесе очевидну користь, бо йдеться не тільки про питання громадської комунікації, а й про бюджетний кошторис комерційних операцій та прибутків губернського земства. Так, мова йде про доходи земства від постійного інституту передплатників земських видань, від регулярної здачі в оренду типографії у неробочий час та вільні дні, фінансових надходжень від комерційної роботи типографії для різних представників системи місцевого самоврядування Сіверщини. Губернське земство прислухалось до аргументів І.Петрункевича і постановило: затвердити доповідь губернської управи; асигнувати з бюджету губернського земства 7425 рублів для придбання у власність земства Іллінської типографії[3,№2,с.47-52]. Як бачимо, за принциповими наполяганнями лібералів, земські установи українського Полісся отримали у повну власність виключно автономні технічні потужності для самостійної видавничої діяльності.

Без усякого перебільшення, вершиною досягнень ліберальних земців Північного Лівобережжя у царині культури стало заснування та створення регіональної публічної бібліотеки у м.Чернігові. Громадська книгозбірня була офіційно відкрита 15 березня 1877 р., на основі Статуту громадської бібліотеки, затвердженого Міністерством внутрішніх справ 9 лютого того ж року. Співзасновниками архіважливої культурної інституції стали члени земської ліберальної партії північної України - В.Варзар, О.Карпинський, В.Хижняков, І.Шраг, П.Червінський. До складу Правління бібліотеки були обрані П.Червінський, М.Константинович, В.Варзар. Згідно затвердженого Статуту, абонемент за користування бібліотекою коштував 2 рублі щорічно; кожне окреме відвідування установи мало коштувати 2 копійки; послуги домашнього абонементу були затверджені у розмірі від 2 до 8 рублів на рік і відповідно від 20 до 80 копійок на місяць[4,с.1-5].

Першими меценатами бібліотеки стали представники земського ліберального руху :О.Карпинський - 50 рублів, П.Червінський -25 рублів. Загальний фонд приватних благодійних внесків для потреб установи на першому етапі склав -1167 рублів. Частину фонду склали фінансові збори від комплексу гастрольно - концертних проектів великого українського композитора - М.Лисенка та театральних вистав аматорських колективів. Відзначимо, що поряд з заснування бібліотеки, ліберальні земці планували створення професійної театральної трупи, однак це не вдалося реалізувати у силу відсутності необхідних коштів: функціонування інституції та її життєдіяльність підтримувались регулярними субсидіями та дотаціями Чернігівського міського банку, який очолював відомий земський ліберал - О.Карпинський та комерційними надходженнями від різного роду культурологічних, творчих і концертних проектів прогресивних, демократичних кіл соціуму регіону.

Наступ політичної реакції на початку 80рр. XIXст., гнітюча атмосфера у суспільстві та велика внутрішня напруга стимулювали відхід прогресивного соціуму від використання філантропічних досягнень епохи Великих реформ у Російській імперії. 6 грудня 1881 р., відомий ліберал - В.Хижняков запропонував передати Чернігівську громадську бібліотеку у власність Чернігівського міського банку, адже так буде логічніше утримувати культурний заклад. Після того як ця ініціатива не знайшла підтримки, В.Хижняков оприлюднив інший варіант порятунку бібліотеки - звернутись до Чернігівського повітового земства з клопотанням про фінансове субсидювання установи з повітового земського бюд-

жету. Правління бібліотеки погодилось на цей варіант і підписало відповідний пакет угод з повітовим земством на умовах юридичних гарантій. Слід наголосити на тому факті, що Правління, після переходу установи під „земський патронаж”, отримало більший ступінь свободи у прийнятті рішень. Наприклад, був ухвалений принцип про придбання та оптову закупівлю до фондів бібліотеки комплексу видань та періодики українською, або, у шовіністичній термінології російського імперіалізму XIX - поч. XXст. - малоросійською мовою. У 1884 р. громадська бібліотека стає виключно комерційною організацією, і, об'єднавши зусилля з Чернігівським музично - драматичним гуртком, створеним прогресивною демократичною інтелігенцією, почала дислокуватись у спільно з гуртком орендованому приміщенні.

В умовах кризи бібліотеки, один з лідерів ліберальних земців - М.Константинович, прямо заявив на засіданні Правління, що без підтримки соціуму міста та міської думи Чернігова існування інституції буде знаходитись під величезною загрозою. 18 жовтня 1885 р., Правління звернулось за допомогою до Чернігівського міського банку, з метою врятувати існування установи. Після перемовин з громадською банківською установою було ухвалено рішення про те, що у міському банку відкривається спеціальний банківський рахунок бібліотеки як громадської організації, на рахунок якої буде зараховуватись мінімум 10% фінансових зборів від усього комплексу культурної діяльності бібліотеки, у тому числі - концертної. Кошти будуть вкладені як депозитарний внесок, на комерційний прибутковий відсоток від якого і буде утримуватись інституція. Паралельно з цим, у такий же банківський спосіб, був утворений і спеціальний фонд - рахунок для зібрання грошей з метою побудови спеціального приміщення громадської бібліотеки. Одними з благодійників будівлі стали представники ліберальних земців: В.Варзар - 4 рублі 50 копійок, В.Хижняков - 2 рублі, І.Шраг - 3 рублі, та інші. 17 листопада 1888 р., уже в умовах повної поразки демократичного курсу у Російській імперії та фронтального наступу ортодоксальної реакційної реставрації, Правління бібліотеки ухвалило рішення - друкувати увесь спектр власної продукції та публічних звітів у типографії ліберального „Земского сборника Черниговской губернии”, адже жодна з інших друкарень Чернігова категорично відмовилася це робити[5, с.6-69].

Отже,ліберальні земці українського Полісся стали не тільки засновниками першої публічної громадської бібліотеки у регіоні, а й її меценатами та благодійниками. В умовах епохи Контрреформ у Російській імперії, вони, по суті, стали її спонсорами і рятівниками, оскільки лише зусиллями лібералів, які очолювали Чернігівський міський банк, була вирішена проблема фінансування закладу, а потім і побудови інфраструктурної бази. Ще одним важливим напрямком діяльності опозиціонерів у галузі культури стали заходи у справі історичної та національної пам'яті, зокрема - увіковічнення для майбутніх поколінь великих та яскравих постатей української літератури, драматургії та публіцистики.

10 грудня 1883 р., на засіданні Чернігівського губернського земського зібрання була розглянута доповідь губернської управи щодо участі інститутів земського самоврядування регіону у побудові пам'ятника одному з „батьків” української нації -Т.Шевченку. Члени земської ліберальної партії взяли активну участь в обговоренні цього питання.

О.Ліндфорс у своїй промові акцентував увагу на тому, що вкрай необхідно надрукувати спеціальну брошуру, у якій би лаконічно було висвітлено значення постаті Т.Шевченка для українського народу та інструменту суспільної підписки - пожертвування для побудови пам'ятника. Чернігівське губернське земство може доручити цю справу громадськості регіону в особі різного роду культурологічних гуртків, клубів, об'єднань, товариств. Н.Волк - Карачевський у своєму виступі зауважив, що така брошура вже підготовлена і надрукована визначним діячем української літератури - П.Кулішем. Вона видана малоросійською(офіційна назва української мови в імперській термінології) мовою, а тому буде цілком зрозуміла абсолютній більшості населення регіону. Якщо її широкомасштабно поширити серед селянської верстви, це буде дуже корисно впливати на культурний і духовний прогрес населення. О.Ліндфорс у відповідь ініціював асигнування з земського бюджету 100 рублів для інтенсивного поширення вказаної брошури у провінції. П.Червінський зазна-

чив у цьому контексті, що в ідеалі потрібно було б детально обговорити це питання, адже мова йде про цілий напрямок у політиці інституцій земського самоврядування.

Принципово опонуючи ініціативам опозиціонерів, консервативно - реакційна більшість губернського земського зібрання висунула тезу про те, що брошура повинна бути надрукована двома мовами, оскільки на півночі Лівобережної України взагалі не розуміють малоросійську мову, бо більшість тамтешнього населення – особи великоросійської нації. Крім того, потрібно з'ясувати обсяг необхідного тиражу видання. Відтак, на переконання соратників правлячого режиму, необхідно детально дослідити проблему і задекларовану ініціативу, і лише тільки після цього приймати остаточне рішення.

Після такої заяви О.Ліндфорс вибухнув емоціями і у запальній репліці категорично відповів, що за таких умов він відмовиться від своєї ініціативи, оскільки брошура вже готова, надрукована на малоросійській мові, і додатковий її переклад на мову етнічної меншості частини регіону - вершина впертості[6,№4,с.101-105].Позиція О.Ліндфорса вплинула на депутатський корпус губернських зборів, і після емоційного розгляду проблеми губернське зібрання постановило: передати пропозицію О.Ліндфорса до проектної комісії губернського земства з метою її формалізації в офіційний документ та подальшим його практичним імплементаванням[7,№4,с.22].

На цьому ж засіданні була розглянута доповідь губернської управи про участь Чернігівського губернського земства у побудові пам'ятника великому російському діячу культури українського походження, письменнику - М.Гоголю. Управа пропонувала участь земства у вигляді запровадження механізму фінансової підписки. У своєму виступі з цього питання представник лібералів О.Ліндфорс зазначив, що метою механізму інституту підписки є стимулювання процесів усвідомлення населенням значення пропонованого проекту та інструменту його реалізації, щоб на відміну від інтелігенції, вкрай малоосвічена на даний момент більшість населення краю мала безпосередню можливість читати, вивчати, розуміти творчий спадок М.Гоголя і Т.Шевченка, що, у свою чергу, буде сприяти культурному та духовному прогресу людності регіону[8,№4,с.120-121]. Після розгляду доповіді губернське земство ухвалило: дати доручення губернській управі відкрити комерційну підписку населенню губернії для зібрання коштів на пам'ятник; питання про розповсюдження культурного надбання М.Гоголя і Т.Шевченка передати на розгляд, затвердження та практичну реалізацію проектної комісії губернського зібрання та персональному складу губернської управи[9,№4,с.25].

Як бачимо, ліберальні земці усіяко підтримували ініціативи у справі увіковічення історичної пам'яті про видатних діячів української культури – як шляхом просвітницьких методів, так і економічних інструментів, зокрема - комерційної підписки для реалізації проектів. Великої уваги заслуговує і те, що земські ліберали категорично та принципово відстоювали право абсолютної більшості населення Північного Лівобережжя - українців, читати, вивчати, використовувати літературу на рідній - українській мові. В умовах фактичної заборони українства, повномасштабної дії антиукраїнського законодавства російського деспотизму - Валуєвського циркуляру (1863) та Емського акту(1876),інституційного впровадження штучної, імперської термінології по відношенню до „ українського світу” і українських етнічних земель,таких як - Малоросія, Південно - Західний Край, колонізована українським етносом – Новоросія, вказані заходи опозиціонерів можна вважати вчинками революційного гатунку, спрямованими на всебічне та широкомасштабне національне відродження української нації.

Царина культурної праці земських лібералів не обмежувалася тільки колективними, партійними зусиллями. Мали місце і яскраві приклади особистої, персональної участі демократичних діячів у культурних та мистецьких заходах і проектах краю.

Так, наприклад, офіційні концертні афіші Чернігівського міського громадського театру свідчили, що представник земської ліберальної партії Сіверщини - І.Шраг, був доволі успішним театральним функціонером, імпресарію, арт-менеджером, і навіть практикуючим актором трупи у репертуарних постановках театру. Рекламна театральна продукція 80рр.ХІХст., надрукована у земській типографії, переконливо доводить, що І.Шраг був організатором та менеджером театральних вистав комедійного та розважального харак-

теру, зокрема присвячених верстві місцевих бюрократів, комерційні збори від яких були направлені у бюджет Чернігівської публічної громадської бібліотеки. Крім того, він брав безпосередню участь у цих виставах у ролі головного героя постановок. Більше того, І.Шраг зіграв головну акторську роль - соло у виставі „Назар Стодоля”, що без сумніву ілюструє наявність драматичного таланту у відомого демократичного діяча[10,од.зб.2,3].

Епістолярні джерела засвідчують, що І.Шраг допомагав у справі збереження історичної пам'яті для нащадків про відомих постатей місцевого самоврядування та визвольного руху в імперії, наприклад - земських діячів. Зокрема, відомий публіцист, дослідник земського руху, безпосередній функціонер і свідок визвольного руху - І.Білоконський, у своїх особистих листах до І.Шрага просив свого кореспондента допомогти йому у справі зібрання літератури, джерел, публіцистики, преси, спогадів та портретів відомих земців Північного Лівобережжя для підготовки вже другого видання своїх праць про земський рух, оскільки перше видання стало неймовірно популярним, і увесь тираж розійшовся швидкими темпами. І.Білоконський вказує, що у його працях будуть фігурувати близько 20 яскравих представників земських інституцій краю. Тому він звертається до І.Шрага з проханням знайти довірену особу - посередника, яка б передала йому комплекс матеріалів, особливо фотографії принципів опозиціонерів, адже при дослідженні політичних конфліктів, скажімо - навколо постаті І.Петрункевича, вкрай необхідна наявність візуальних матеріалів[11,арк.1-1зв.].

І.Шраг брав безпосередню участь і у публічних заходах на пошану відомих демократичних постатей північної України доби ХІХст. Скажімо, він виступив з яскравою промовою на урочистостях, присвячених ювілею великого діяча української культури -Л.Глібова. У святковому монолозі І.Шраг зазначив, що розквіт діяльності ювіляра припав на дуже світлий час в історії країни та суспільства - повалення рабовласницького устрою та епохи Великих реформ, коли молодь Російської імперії, у тому числі і він, дуже захопилась і свято вірила у демократичні ідеали Нової доби. Надії на всеосяжні зміни були просто шаленими. Бурхливі роки модернізації держави сприяли появі у суспільному авангарді яскравих персон - пасіонарних гуманітаріїв, інтелектуальний потенціал яких повинен був забезпечити успіх перетворень з точки зору духовного та культурного поступу населення Російської імперії. Серед таких особистостей був і викладач Чернігівської гімназії -Л.Глібов.

І.Шраг щиро подякував Л.Глібову за прекрасний і романтичний час інтелектуальної свободи, адже вважав його своїм духовним учителем; за блискучі лекції по історії і географії у гімназії, оскільки він навчався там, коли Л.Глібов був викладачем. Однак, найбільшу шану своєму викладачу І.Шраг висловив з приводу викладання ним спеціального курсу з історії Батьківщини -України, що було революційним вчинком, адже про це і мріяти не доводилось у дореформеній країні. У великі часи демократичних перетворень, була надана унікальна та ексклюзивна можливість скористатись політичними свободами та правами і відродити любов, повагу, гордість за рідний край, свій народ, рідну мову, культуру та мистецтво. Величезна заслуга Л.Глібова як викладача гімназії, на переконання І.Шрага, полягала у тому, що він долучив контингент своїх студентів до різного роду заборононої російським абсолютизмом літератури та публіцистики на українській мові: творів і праць Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова та багатьох інших. Цим вкрай важливим кроком Л.Глібов прищепив своїм учням відповідний національний, ментальний та культурний код самоідентифікації.

Найвищим же досягненням і громадянським подвигом Л.Глібова І.Шраг вважав цілеспрямоване, всебічне та широкомасштабне ознайомлення студентів з усіма аспектами вкрай болісного і пекучого „українського питання”у Російській імперії. Детальне, прискіпливе вивчення та дослідження літератури, публіцистики, різноманітних джерел та рукописної спадщини з цієї проблеми, а особливо - доби Руїни в історії України, колосально вплинуло на формування фундаментального, інтровертованого, „україноцентричного” світогляду більшості студентів Л.Глібова. І.Шраг заявив, що ювіляр є прямим послідовником великого Кобзаря -Т.Шевченка, великим українським поетом та письменником, справжнім патріотом своєї Батьківщини-України[12,арк.1-2].

Таким чином, історичні джерела беззаперечно свідчать, що ліберальні земці українського Полісся, навіть в умовах антиукраїнської політики російської монархії, аж ніяк не боялися публічно декларувати свою громадянську та політичну позицію відносно проблем культурного та національного життя в імперії, тим самим репрезентуючи свою принципову та категоричну опозиційність до самодержавного режиму.

Висновки. Підводячи підсумки, можемо впевнено стверджувати про те, що діяльність земських лібералів Північного Лівобережжя у галузі культури стала повноцінною, самодостатньою та невід'ємною частиною гуманітарної політики опозиційного руху у цілому. Основними напрямками цієї праці були: заснування та створення виключно земських видань – друкованих засобів масової інформації; придбання у власність установ земського самоврядування технічних об'єктів для автономного забезпечення видавничої діяльності земських інститутів; заснування та створення першої громадської публічної бібліотеки у регіоні; ініціативи у справі увіковічення історичної та національної пам'яті про видатних постатей української культури, у тому числі великих письменників; персональна участь лібералів у мистецьких і різного роду опозиційних культурних проєктах і заходах. В умовах імперсько-шовіністичної політики російського деспотизму, суцільної уніфікації та фактичної заборони українства, великої поваги заслуговує етнопатриотичне спрямування культурної діяльності ліберальних земців, яка мала на меті стимулювання процесів всебічного відродження української нації. З огляду на те, що нива культурної діяльності за земським законодавством відносилася до необов'язкових бюджетних витрат, маємо підстави говорити про подвижницький, модерний характер політики земських лібералів у цій сфері.

Список використаних літератури

1. Журналы чрезвычайного Черниговского губернского земского собрания 1867года.-Чернигов:Губернская типография,1867.-40с.
2. Журналы заседаний очередного Черниговского губернского земского собрания 1867года.-Чернигов:-Губернская типография,1867.-246с.
3. Журналы заседаний чрезвычайного Черниговского губернского земского собрания1870года//Земский сборник Черниговской губернии.-Чернигов: Губернская типография,1870.-№6.-204с.
4. Русов А.А.Очерк развития Черниговской общественной библиотеки за 20 лет ее существования(1877-1896)и отчет библиотеки за 1897год.-Чернигов:Типография Губернского земства,1898.-120с.
5. Там само.
6. Стенографический отчет заседаний Черниговского губернского земского собрания очередной сессии 1883 года//Земский сборник Черниговской губернии.-Чернигов:Земская типография,1884.-№ 6-10.-770с.
7. Журналы Черниговского губернского земского собрания очередной сессии1883года//Земский сборник Черниговской губернии.- Чернигов:Земская типография,1884.-712с.
8. Стенографический отчет...
9. Журналы...1883 года...
10. Чернігівський обласний історичний музей імені В.В.Тарновського (далі-ЧІМ).-Фондове зібрання.-Архівні колекції.-Архів І.Л.Шрага.- Документи, які відносяться до сценічної діяльності І.Л.Шрага.-Інв.№59-249-603.
11. ЧІМ...АрхівІ.Л.Шрага.-Лист І.П.Білоконського до І.Л.Шрага.- Інв.№59-21-603-1.-2арк.
12. Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського.-Фондове зібрання.-Архівні колекції.-Архів І.Л.Шрага.- Стенографічний текст промови І.Л.Шрага на ювілейному вечорі Л.І.Глібова. Автограф.-Інв.№А-4685.-2арк.

References

1. Magazines of the extraordinary Chernigov provincial zemsky assembly in 1867goda(1867),3,30-32.Chernygov(in Rus).
2. Magazines of the next Chernigov provincial zemsky assembly 1867goda (1867),3,25-29.Chernygov(in Rus).
3. Magazines of the extraordinary Chernigov provincial zemsky assembly meetings in 1870(1870),2,47-52.Zemskiy sbornyk Chernygovskoj gubernyy,1870,6(in Rus).
4. RusovA.A.The development of the Chernigov public library over the 20 years of its existence (1877-1896) and the library's report for 1897 (1898).Chernygov(in Rus).
5. Ibid.
6. The verbatim record of the meetings of the Chernigov provincial zemstvo meeting of the regular session of 1883(1883),4,101-105.Zemskiy sbornyk Chernygovskoj gubernyy,1884,6-10(in Rus).
7. Magazines of the Chernigov provincial zemstvo meeting of the regular session1883year(1883),7,22.Zemskiy sbornyk Chernygovskoj gubernyy,1884,3(in Rus).
8. Stenographic report ...4,120-121.
9. Zhurnals ...1883goda...4,25.

10. Chernihiv Regional History Museum named after V.V.Tarnovsky(Chim).-Stock collection.-Archive collections.-Archive I.L.Shraga .-Documents relating to the stage performance of I.L.Shraga.Inv.№59-249-603(in Rus).
11. Chim...Archive I.L.Shraga .- Letter of I.P.Bilokonsky to I.L.Shraga. -Inv.№59-21-603-1.-2p(in Rus).
12. Chernihiv literary and memorial museum-reserve of Mikhail Kotsiubynsky. –Assembly Collections.-Archival Collections.-Archive I.L.Shraga.-The verbatim text of the speech of I.L.Shraga at the anniversary evening of L.I.Glibov. Autograph. Inv.№A-4685.-2p(in Rus).

KOTELNITSKY Nazar, Candidate of Historical Sciences member - correspondent of the CenterUkrainian studies Institute of Europe, RAN

E-mail: subton7@gmail.com

POLITICS IN THE FIELD OF CULTURE OF THE EARTH LIBERALS OF THE NORTHERN LEAST BREAKDOWN (60 – 80TH XIXC.)

Abstract. Introduction. *The history of the zemsky liberal movement on the Ukrainian lands of the Russian Empire is an actual and extremely ill-considered problem of Ukrainian historical science. In historiography, the idea of the participation of liberal zemstvo in the imperial liberation movement of 70-80 pp is more or less integral. XIX century however, the whole range of activities of the opposition still remains the attention of the corporation of Ukrainian scholars, in particular - the issue of cultural policy.*

Purpose. *Unfortunately, in Ukrainian historiography there are no scientific studios on the given problem. Therefore, the purpose of this publication is to form a holistic view of the main directions of zemsky liberals in this direction. The source for the article became sources of source of personal origin and the fundamental basis of work on the history of zemstvo institutions - meeting journals and verbatim reports of provincial and district zemstvo assemblies.*

Results. *According to the principled insistence of the liberals, local authorities of the ukrainian Polissya received solely autonomous technical capacities for independent publishing activity. liberal landowners of the ukrainian Polissya became not only the founders of the first public library in the region, but also its patrons and benefactors. In the era of the Counter-Reforms era in the Russian Empire, they essentially became its sponsors and saviors, since only the efforts of the liberals headed by Chernihiv City Bank solved the problem of financing the institution and then building an infrastructure base. liberal peasants in every way supported the initiatives in perpetuating the historical memory of prominent figures of ukrainian culture - both through educational methods and economic instruments, in particular, a commercial subscription for the implementation of projects. Much attention also deserves the fact that zemstvo liberals categorically and principledly defended the right of the absolute majority of the population of the Northern Left Bank - Ukrainians, to read, study, and use literature in their native - ukrainian language. In the conditions of the actual prohibition of ukrainianity, the full scale anti-ukrainian legislation of Russian despotism - the Valuev Circular (1863) and the Ems Act (1876), the institutional introduction of artificial, imperial terminology in relation to the "ukrainian world" and ukrainian ethnic lands, such as - Little Russia, South-Western Region, colonized by the ukrainian ethnic group - Novorossia, the above-mentioned measures of the opposition can be considered acts of revolutionary style aimed at a comprehensive and wide-ranging national revival of Ukrainian rayan nation. Historical sources undeniably testify that the liberal peasants of the ukrainian Polissya, even under the anti-ukrainian policy of the Russian monarchy, were not afraid to publicly declare their civil and political position regarding the problems of cultural and national life in the empire, thus representing their principled and categorical opposition to the autocratic regime .*

Conclusion. *Summing up, we can confidently assert that the activity of zemstvo liberals of the Northern Left Bank in the field of culture has become a complete, self-sufficient and integral part of the humanitarian policy of the opposition movement in general. The main areas of this work were: the establishment and creation of exclusively zemstvo editions - print media; the acquisition of the property of the institutions of zemsky self-government technical facilities for the autonomous provision of publishing activities of zemsky institutes; Establishment and creation of the first public public library in the region; initiatives on immortalizing historical and national memory of the outstanding figures of Ukrainian culture, including the great writers; the personal involvement of liberals in artistic and various opposition cultural projects and events. Under conditions of the imperial and chauvinistic policy of Russian despotism, complete unification and the actual prohibition of Ukrainianity, the ethnonational direction of the cultural activity of liberal zemstans deserves great respect, which was aimed at stimulating the processes of a comprehensive revival of the Ukrainian nation. Given the fact that the field of cultural activity under the zemsky law was related to the unnecessary budgetary expenditures, we have reason to speak about the ascetic, modern nature of the policy of zemsky liberals in this area.*

Keywords: *zemsky liberals, public library, zemstvo collection, historical and national memory, public cultural events.*

Одержано редакцією 17.10.2018
Прийнято до публікації 15.11.2018